

Erendiz Atasü'nün Romancı Gözüyle Kaleme Aldığı Eleştirel İçerikli İnceleme Yazıları

Erendiz Atasü's Dissertations from a Literary Perspective

Hüseyin ARAK*

Özet

Bu çalışmada çağdaş Türk yazarlarından Erendiz Atasü'nün sanatçı gözüyle kaleme aldığı eleştirel içerikli tanıtıcı ve inceleme yazıları irdelenmiştir. Metne bağlı inceleme yönteminin uygulandığı bu çalışmada öncelikle Atasü'nün eleştiri anlayışı ele alınmıştır.

Atasü eleştirel yazılar yoluyla sanatçıların edebiyata ne gibi katkılar yapabileceğini somut örnekler vererek sergilemektedir. Çok yönlü bir düşünme eylemi olan eleştirel incelemenin edebiyat eserinin zenginliğini ortaya çıkarmaya yönelik bir çalışma olduğunu kanıtlamaktadır. Eleştirinin sadece yıkıcı değil, yapıcı da olabileceğini bu sanatçı-eleştirmen tüm okurlarına göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: sanatçı-eleştirmen, tanıtıcı yazı, yapıcı eleştiri

Abstract

This study reviews the critical essays and dissertations which have been written from an artistic point of view by the modern Turkish author Erendiz Atasü. Atasü's critical attitude have been introduced at the beginning of this text based analysis study.

Atasü shows how artists can contribute to literature by writing critical essays through real examples. She proves in a way that critical analysis which is an act of versatile thinking reveals the abundance of a literary work. She shows artists and critics that criticism should not only be considered as negative but also positive.

Key Words: artist-critic, introductive text, positive criticism

1. Giriş

Çağdaş Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden Erendiz Atasü hem yazar hem de eleştirel içerikli yazılarıyla eleştirmen olarak sanat dünyasına hizmet etmektedir. Atasü'nün eleştirilerinin *yapıcı yanı* ağır basmaktadır ve kendi alımlamasını okuruna aktardığından edebiyat biliminde *özel eleştiri* olarak değerlendirilebilir. Aytaç'a göre, yazarlar sanatçı gözüyle eleştiride bulunurlar ve sanatçı eleştirilerinde ölçüt zevk ve hoşlanmadır.¹ Edebi eleştiriye ortaya koyan, değerlendiren zevktir ve zevk tamamıyla öznel bir duygu olduğundan sanatçılarda eleştiri kişilerin anlayış ve bakış açısına göre farklılık gösterir. Eleştiri yazılarına evrensel yaklaşan ve düşündüğünü açık seçik dile getiren eleştirmenlere az rastlanır. Bilinçli, entelektüel metin çözümlenmelerine giden, eleştirel düşünce üzerine kafa yoran, eleştiri kavramını ve eserleri ayrıntılı olarak irdelemek belirli bir kültür düzeyi ve sanatsal birikim gerektirir. Her ne kadar Erendiz Atasü'nün sanatçı yönü ağır bassa da eleştirmen olarak inceleme yazılarında çağdaş yazarları ve eserlerini ele almaktadır. Eleştirel içerikli inceleme yazılarında birikimli sanatçı - eleştirmen olduğunu kanıtlamaktadır. Hem yazma işinin içini, mutfağını bilen, hem yazın kuramlarına aşına olan, hem de Türk edebiyatı ve dünya edebiyatı ile ilgili iyi birikimi olan sanatçı bir edebiyat eleştirmeni çıkıyor ortaya.

Çok yönlülüğünü birçok defa ortaya koyan Atasü, Türk yazınında öyküleri ve romanları yanında birçok gazete ve dergide yazdığı eleştirel yazıları ile tanınan bir yazardır. Kendi yapıtları yanında *Cumhuriyet Kitap Eki*, *Çağdaş Türk Dili*, *Varlık*, *Saçak* ve *Yeni Düşün* gibi dergilerde de eleştirel ve tanıtıcı türde yazılar yazarak edebiyat dünyasına hizmet etmeyi halen sürdürmektedir. Değişik gazete ve dergilerde yayımlanan eleştirel içerikli yazılarını *Benim Yazarlarım* (Kasım 2000) başlığı altında bir araya toplayıp derlemesi yazılarına ulaşmayı ve incelemeyi kolaylaştırmıştır. Edebiyat ağırlıklı dergilerde Atasü, kitap tanıtım yazılarıyla birlikte deneme türünde eleştirel içerikli nitelikli ürünler vermektedir. Toplumunu uyarmaya yönelik geleceğe ışık tutucu özelliği olan yazıları bunlardan bazılarıdır.

Eleştiri üzerine çok az kuramsal çalışmanın yayımlandığı, nadir kapsamlı yazıların dergi köşelerinde unutulduğu Türkiye'de Atasü gibi sanatçıların tanıtıcı ve eleştiri içerikli yazılar yazmaları

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi; arak@erciyes.edu.tr

¹ Gürsel Aytaç, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Gündoğan, Ankara, 1990, s.22.

Türk okuru ve edebiyatı adına oldukça sevindiricidir. Atasü'nün bir sanatçı olarak Dilek Doltaş hakkındaki inceleme yazısı onun bilime ve edebiyata verdiği önemi gösteren belgelerdendir.² Doğrudan sanatın ve özellikle de edebiyatın kuramsal boyutlarına değinmeyen Atasü, daha çok kendi alımlamasından yola çıkarak yorumlar getirmeye çalışır.

2. Erendiz Atasü'nün Eleştiri Anlayışı

Öyküleri ve romanları yanında edebiyat dünyasını yakından ilgilendiren ve büyük bir önem taşıyan eleştirel ve tanıtıcı içerikli yazılar kaleme alan Erendiz Atasü Türk edebiyatına önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu türde etkinlik göstermek Atasü'nün düz yazı alanındaki çalışma evrenini genişletmekle kalmamakta, aynı zamanda yeni anlatım olanakları sunmaktadır. Öykü ve roman gibi günlük çalışmalarının yanında kitap tanıtma ve eleştiri yazıları yazarak kendi sanatçı meslektaşlarına destek olma gereksinimini Atasü hep duymakta, sanatçılar arasında ayırım yapmamaktadır. Ayaç'ın da belirttiği gibi, bilimsel açıdan bakıldığında çok zor bir işi üstlenen eleştirmenler yazılarında çok geniş bir yelpazeyi ele almalıdırlar ve sadece kendilerine yakın gördükleri sanatçıları ele almamalıdırlar:

“Bir eleştirmenin bir araştırmacının görevi bence yargıcunki gibidir; taraflara yukarıdan bakabilmelidir. Öte yandan edebî eserin ölçüsü, neyin işlendiğinden çok nasıl işlendiğinde gizlidir. Bunu ortaya çıkarmak istediğinde, eleştirmen, ancak paletinde her renge yer verirse ülkenin edebiyat manzarasını yansıtabilir. Ben eleştirmeni, geleceğin edebiyat tarihçilerine malzeme hazırlamakla görevli sayıyorum.”³

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı gibi, eleştirmen yaptığı eleştirilerde sadece kendisine yakın gördüğü, politik açıdan benimsediği, kendi fikirlerine uygun düşen eserleri ele almakla nesnelliğe gölge düşürebilir. Sanatçı - eleştirmenlerin yazılarıyla birbirlerine gösterdikleri ilginin bazen nesnel dayanaklardan, gerekli derinlik ve incelikten yoksun olduğu iddia edilse bile, bu incelemelerin okura ulaşan küçük, sağlıklı ipuçları olduğu unutulmamalıdır. Atasü'nün yazılarını ilk defa okuyanlar hemen güncel bir konuya, soruna doğrudan değindiğini söyleyebilirler, oysa Atasü çoğu zaman güncelden yola çıkarak konunun geçmişiyle yarınıyla ilgili bilgilendirme yoluna gitmemektedir, çünkü güncel konuları içeren yazılarda ancak böylelikle kalıcılık sağlanabilir.

Çağdaş bir sanatçının tüm özelliklerini taşıyan Atasü'nün kendi içine kapanmadan edebiyat dünyasında olup bitenlerle ilgilenmesi, kendi eserleri yanında eleştirel içerikli edebiyat yazılarıyla diğer sanatçılarla kendi deneyimlerini paylaşması onun dikkate değer yanlarından biridir. Her ne kadar birçok eleştirmen Atasü'nün feminist yönünün çok fazla öne çıktığını vurgulasa da kadın gözüyle sorunları dile getirmesi etkili olmaktadır ve kadın sorunlarının ilk elden öğrenilmesi anlamına gelmektedir. Kendi eserlerinde olduğu gibi, eleştirel yazılarını da kaleme almasına neden olan sorunlar öncelikle kadın sorunlarıdır. Kadın olarak Atasü'nün bu sorunları dile getirmesi olumlu bir tutum olarak değerlendirilmelidir. İncelemelerine konu ettiği yazarların çoğunluğu da yine kadındır. Atasü niçin daha çok kadınlarla ilgili yazdığını kendisi şöyle açıklamaktadır:

“Yaşadığımız zor günlerde üstüme düşeni yapmaya çalışıyorum. Kadın olduğum için, kadınlar ezilirken, aşağılanırken; Cumhuriyet devrimlerinin ürünü bir insan olarak, Cumhuriyet'in değerleri saldırtıya uğrarken duyarsız kalabilmem düşünülemez.”⁴

Atasü'nün sadece okurlarını ve yetişmekte olan sanatçıları göz önüne alarak eleştirel alanda etkinlik göstermesi, kendi kişisel görüşlerini açıklamaktan kaçınmaması edebiyat adına katkı olarak görülmelidir. Sanatçı bakış açısıyla, tutumuyla eleştirel alanda Atasü'nün ürün vermesi bile Türk edebiyatına katkı olarak yeterlidir. Sanatçıların farklı alanlarda etkinlik göstermeleri çeşitliliği ve sanatçıların verimliliğini arttıran unsurlardandır. Atasü'nün eleştirel içerikli yazıları sanatçı gözüyle diğer sanatçıların değerlendirilmesi olarak görülmelidir. Sanatçıları yürekten desteklemek için yazdığı bu yazılarında hem olumlu hem olumsuz eleştiriye yer verir. Örneğin, Ayla Kutlu'nun eseri *Bir Göçmen Kuştu O* ile ilgili yazısında eserin beğenmediği yanlarına da değinir:

“Gene de Bir Göçmen Kuştu O, tüm başarılı yanlarına, kişilerin ve çevrenin verilmişindeki ustalığa, dilinin güzelliğine karşın, romandansa hikâyeler toplamı tadını vermektedir. Kanımca bunun bir nedeni, kadınların yaşam kesitlerinin eklenmesiyle kurgulanan romanda, bu kesitleri bağlayan halka olarak Emir Bey'in aydın kimliğinin seçilmesidir. Oysa hayatın doğal akışı gereği, bu halka ancak Emir

² Bk. Cumhuriyet Kitap, 20 Mayıs 1999, S. 483, s.16.

³ Gürsel Ayaç, *Edebiyat Yazıları III*, Gündoğan, Ankara 1995, s.248-249.

⁴ Cumhuriyet Kitap, 21 Aralık 1995, S. 305, s.6.

Bey'in erkek kimliği olabilir. Roman Emir Bey'in erkek kimliğinin silik bırakmış, aydın kimliğini vurgulamak istemiş ve kurgusu gereği aydının dramunu yeterince verememiştir."⁵

Eserin olumlu ve olumsuz yanlarını yan yana vererek Atasü okurlarını bilgilendirmektedir. Sanatçıların olumlu yönlerinin başka bir sanatçı tarafından keşfedilmesi, tanımlanması okur üzerinde daha etkili olacağından bu tür eleştiriler önem taşımaktadır. Sanatçı gözüyle başka bir sanatçının bir değerlendirmeye, incelemeye tâbi tutulması okur için de ilgi çekicidir. Atasü'nün eleştirel alandaki inceleme yazıları özellikle doksanlı yıllardan sonra içerik açısından genişleyerek okura ve sanatçıya yol göstericilik görevi üstlenmiştir. Kendi eserleri dışında çok farklı bir alan olan eleştiri alanında yazması onun edebiyata olan tutkusunun bir göstergesidir. Özellikle çağdaşı yazarlar hakkında az da olsa bir şeyler yazmaya çalışması onun eleştirmenliğe verdiği önemi belgeler niteliktedir. Bu yazılar aracılığıyla sanat ve estetik anlayışını okurlarıyla paylaşma olanağı da bulunmaktadır. Atasü'nün bu eleştirel yazılarından hareket ederek eleştiri anlayışını ortaya koyma olanağı vardır. Sanatçı bir eleştirmen gözüyle yaptığı eleştirel incelemeleri onun sadece yazar olarak değil eleştirmen olarak da yararlı olmaya çalıştığını göstermektedir. Eleştiri türünün ve eleştirmenin konumunu dile getirmeye çalıştığı yazılarında eleştirmenin daha çok uygulaması üzerinde duran Atasü, eleştirmenin kuram ve yöntemi üzerinde durmamaktadır. Zahmetli bir uğraş alanı olan eleştirmenlikte eser vermenin büyük bir çaba gerektirdiğinin bilincindedir Atasü. Yıldız Ecevit'in eseri *Orhan Pamuk'u Okumak* üzerine kaleme aldığı bir inceleme yazısında niçin eleştiri yazısı yazdığını, okuruna Atasü şöyle açıklamaya çalışmaktadır:

*"Bir eleştirmeni veya edebiyat bilimciyi edebiyat yapıtı üstünde kapsamlı, yoğun bir irdelemeye yöneltten, böyle ağır bir iş hacmini kaldırabilecek enerjiyle onu besleyen ilk itici güç sevgi veya öfke gibi bir coşkudur, bana kalırsa. Sevgili dostum Yıldız Ecevit'e Yeni Hayat üstüne son derece ilginç ve özgün bir kitap yazma gücünü veren, romana duyduğu sevgi diye düşünüyorum. Coşku yalnızca başlangıçta söz konusudur, ondan sonra kılı kırk yaran bir titizlikle nesnel ve bilimsel olma kaygısıdır egemen olan. Gerisi araştırma, irdeleme, çözümlenme ve birleşime kavuşturma için verilen muazzam emek ve tüm bilgi ve kültür hazinesinin seferber edilmesidir. 'Orhan Pamuk'u Okumak' böyle bir çabanın ürünüdür."*⁶

Bu yazısında Atasü bir anlamda geleneksel eleştirel görüşlerle onlarda gördüğü eksiklikleri yüzleştirerek okuruna sunmaktadır. Okurun bakış açısını değiştirip geliştirmeye uğraşmasa da dile getirmeye çalıştığı düşünceleri okuru etkilemektedir. Doğrudan okura hitap ettiği yazılarında okura yeni bakış açıları sunmakta ve bir romanın onlara neler verebileceğini şöyle dile getirmektedir:

*"Roman okumak nasıl bir süreçtir, sevgili okur? Dilin lezzetini tatmak, bulmaca çözmek, ders çalışmak mıdır, ya da boş vakitler eğlenceliği midir? Bütün bunları kapsayan ve aşan bir atmosferdir roman. Onun gizi, özgünlüğü ve -varsa- kalıcılığı işte bu tanımlanması zor aşkınlıktadır. Yuvarak gibi sarmalar sizi roman, esirger ve besler, kimi kez öfkelenendir, boğar... Onun başarısının tek bir ölçüsü vardır bana kalırsa Okuma sürecini tanımlayıp gündelik yaşantınıza yeniden doğduğunuzda kendinizi 'zenginleşmiş' hissedebilirsiniz. 'Rahatlamış', 'onaylanmış', ya da 'dinlenmiş' demiyorum, 'zenginleşmiş' diyorum! 'Geleceğe' bir adım daha yaklaşmış olmanın zihinsel ve duygusal olgunlaşmasıdır bu."*⁷

Gerek tek tek kendi eserleri, gerekse ülke edebiyatını ve sanat ortamını bütünlüklü bir biçimde ele alan bu tür incelemelerinin ışığında verimli çalışmalar ortaya koyduğu söylenebilir. Atasü'nün inceleme ve eleştiri yazıları onun bir sanat eserinden ne gibi beklentileri olduğunu belgelemektedir. Bu yazılarından anlaşıldığı kadarıyla Atasü için edebiyat eserlerinde önemli olan olaylar değil, olayların insanlar üzerinde oluşturduğu etkilerdir: *"Bir yazar olarak, anlatılardan olay örgüsü beni hiçbir zaman fazla ilgilendirmemiştir. Hayatınkiler de öyle. Kanımca edebiyatçı için önemli olan olay entrikası değil, olayların insanlardaki etkileridir."*⁸ Bu nedenle Atasü eserlerin okur üzerinde bıraktığı etkiyle daha çok ilgilenir ve bir sanatçının estetik anlayışıyla, birikimiyle eleştirel tutumunu sanatçının kişiliğinden çok eserlere yöneltir. Eleştirel içerikli inceleme yazıları hacimli değil kısadır. Onun eleştirel yazılarının bir özelliğidir, söylenmesi gerekenin en kısa yoldan okura aktarılması. Yazıları gerek dil gerekse içerik bakımından kolay anlaşılır bir düzyazı dilindedir ve yoruma dayalı zengin bir içeriğe sahiptir.

Yeni yayımlanan kitapları ve özellikle yetişmekte olan yazarları konu alan bu yazıları yol gösterici nitelikler taşımaktadır. Atasü'nün bu tanıtıcı inceleme yazılarında aslında okurun kitabın inceliklerine ve daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacak açıklamalar ve incelemeye yönelik yorumlar ve

⁵ Erendiz Atasü, **Benim Yazarlarım**, Ankara 2000, s.53.

⁶ Varlık, Şubat 1997, S 1073, s.42-43.

⁷ Erendiz Atasü, **Benim Yazarlarım**, s.68.

⁸ Varlık, Mayıs 2000, S 1112, Kitap Eki S 96, s.5.

eleştiriler bulmaya çalıştığı görülmektedir. Yazılarında doğrudan eleştirinin kuramsal temellerine değinmese de inceleme ve eleştiriye olan bakışını ortaya koymaktadır. Eleştirel tutumunu ve estetik anlayışını doğrudan açıklamayan Atasü'nün görüşlerini yazılarının içinden araştırıp 'cımbızla' bulmak gerekmektedir. İnceleme yazılarının içinde yaptığı yorumlardan onun eleştiri anlayışını ortaya çıkarma olanağı vardır. Eleştiri anlayışı yakından incelenecek olursa Atasü'nün yazarların kişiliğine doğrudan saldırılarda bulunmadığı, sanatçının sanatına estetik ve sanat içerikli eleştiri getirdiği görülecektir. Atasü kendi estetik anlayışından yola çıkarak, akla gelebilecek ayrıntıları ele alıp değerlendirerek yazar yazılarını. Eleştiriye önem vererek değerlendirmeler yapan Atasü'nün sağlam eleştiri anlayışı ve buna göre ortaya koyduğu yazılar Türk okuru ve sanatçısı için önem taşımaktadır. Eleştirel alanda inceleme yazısı yazmaya kendisini iten nedenleri Atasü şöyle dile getirir:

*“Niçin okuduğum kimi kitaplar üstüne yazmaktan alamıyorum kendimi? Yüreğimi titreten bir yapıttan sonra, gidiyor elim kaleme; bir tür anaç sevecenlikle, sağırılığın arasında bir kuyruklu yıldız gibi ağıp gitmesine kıyamıyorum. Hiç olmazsa bir fısıltı katayım izine istiyorum.”*⁹

Eleştirel yazılarında Atasü bazı temel görüşlerini ortaya koyup, sonra değerlendireceği kitaba yönelmektedir. Çeşitli görüş açılarına değerlendirdikten sonra inceleyeceği kitaba yönelmesi onun eleştirel yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu anlayış içindeki bir değerlendirmesine örnek olarak Ayla Kutlu'nun eseri *Yılanlar ve Yıldızlar* ile ilgili olan yazısı verilebilir. Atasü burada Kutlu'nun dil özelliklerine kadar ayrıntılı şekilde bir inceleme yapmaktadır:

*“Yılanlar ve Yıldızlar'a geldiğimizde, bambaşka bir dil kuşatır bizi. Topraktan kopmuş, özgürleşmiş bir bilinçtir konuşan, aşkı, sanatı tanıyan ve yaratan bir bilinç... Doğa gene tüm gücüyle duyumsanır bedenlerde, gökyüzünde, toprakta, yıldızlarda ve yılanlarda, aşkın görkeminde ve sefaletinde; acımasız olduğu kadar okşayıcıdır artık, tek hükmedici değildir, karşı konan veya uzlaşılındır.”*¹⁰

Atasü'nün eleştiri anlayışında sanatçılarla tartışmaya girerek eleştiriye kötüye kullanmak yoktur. Atasü eleştirilerini abartıcı ya da aşağılayıcı bir biçimle değil, bilimsel nesnellikle kendi alımlamasından yola çıkarak gerçekleştirir. Hoşuna gitmeyenleri de belirtmekten geri durmayan Atasü eleştirmen olarak edebiyatla ilgili genel konulara da değinmiştir. Örneğin, çağdaş edebiyatın bir parçası olarak algılanan metafiksiyonu Batı dünyasının doyumsuzluğunun bir parçası olarak gördüğünü eleştirel yazılarında açıkça dile getirmektedir:

*“Batı'da şimdilerde hayli tutulan "metafiksiyon" bana hep, gerçeklikteki acıdan kaçan haz düşkünü günümüz batılısının gereğinden çok "oyun" a eğilmesinin bir sonucu gibi gözüküyor. Ama bu, belki de hiç nesnel bir saptama değil ve benim yaşamın gerçekliğini hissetmeye aşırı düşkün kişisel yapıma bağlı öznel bir görüş, yalnızca. Zihnimdeki soru, bir kurgu yöntemi olarak metafiksiyona yönelik.”*¹¹

Eleştirel yazılarında Atasü hem kendi görüşlerini açıklamakta ve hem de okurlarına kalıcı bir değerlendirmenin örneklerini vermektedir. İrdeleyen, örneklerle konuyu inceleyen, estetik görüşünü belirten ve sonunda değerlendirmesini yapan bir yazardır Atasü. Gerçek eleştiri ve değerlendirme örneklerini içeren yazılarından alınacak çok dersler vardır. Bu yazıların gücü ve önemi yazıların türünden değil, yazarının kavrayış gücünden, kültür düzeyinden ve anlatım ustalığından gelmektedir. Atasü'nün eleştirel yazılarının sağlam bir temele oturduğunu özellikle vurgulamak gerekir. Bazı eleştirmenler, ister eleştiri, ister kitap tanıtma yazısı yazsınlar, hakkında yazdıkları kişi ve eserleri birbirine benzetmekten kendilerini alamamaktadırlar. Bu durumda okurlar aynı yazıyı tekrar tekrar okuyor, içinde farklı yazar ve eser adları buluyormuş gibi olmaktadır. Böyle bir ortamda Atasü'nün eleştirel yorumları daha öncekilerin bir eki, uzantısı gibi görünmemeleriyle özellikle dikkat çekmektedirler. Bu yorum ve görüşler herhangi bir yerden özetlenmiş, aktarılmış değildir. Birikimi, sezgisi, kavrayışı ve tavrının bağımsızlığıyla böylesine yetkin bir eleştirel duyarlılığın lafı uzatmaması, söyleyeceğini özlü bir anlatımla yazıya dökmesi dikkate değerdir. İncelemeye değer bulduğu çağdaş bir yazarın yaşam öyküsünü okuruna aktarırken, bir eseri yorumlarken tüm okurların anlayabileceği düzeyde kaleme almaktadır.

3. Erendiz Atasü'nün Tanıtıcı Eleştiri Yazıları

⁹ Erendiz Atasü, *Benim Yazarlarım*, s.165.

¹⁰ Cumhuriyet Kitap, 25 Ocak 1996, S 310, s.12.

¹¹ Cumhuriyet Kitap, 28 Mart 1996, S 319, s.13.

Öykücü, romancı olarak nitelendirilen Erendiz Atasü'nün dergilerde, gazetelerde yayımladığı kitap tanıtma yazılarının sayısının kapsamını tam olarak kestirmek oldukça güçtür. Eleştirel alanda inceleme yazısı yazmasıyla birlikte Atasü'nün günlük yayımlanan gazete ve dergilerde yazıları sıkça çıkmaktadır. Cumhuriyet gazetesinin haftalık edebiyat dergisi niteliğindeki kitap ekinde, Varlık dergisinde belirli aralıklarla yayımlanan yazıları Atasü'nün bir eleştirmen olarak gösterdiği edebî etkinlikleri ortaya koymaktadır. Bunun dışında diğer dergi ve gazetelerde de inceleme yazılarını dağınık halde bulma olanağı vardır. Daha önce sözü edilen *Benim Yazarlarım* başlıklı kitabı da yazılarına topluca ulaşmak isteyenler için önemli bir kaynaktır.

Eleştirel alanda kaleme aldığı yazılarında Atasü'nün hem olumlu hem de olumsuz eleştiriler yazdığı görülmektedir. İnceleme yazısı yazacağı yazarları belirlemede Atasü'nün özellikle kendince değerli gördüğü yazarları konu ederek seçici davrandığı gözlemlenmektedir. Yazarların içinden kendisine düşünce olarak yakın gördüğü yazarları seçer; tüm yazarlar hakkında yazı yazma gibi bir düşüncesi yoktur. Atasü'nün incelemelerine konu olan yazarların başında çağdaş yazarlar gelmektedir. Örneğin, çağdaşları olan Ayla Kutlu, Dilek Doltaş ve Nedim Gürsel gibi yazarların eserlerini tanıtıcı yazı yazması onun bir sanatçı olarak edebiyata verdiği önemi ortaya koymaktadır. Sanatçı gözüyle kaleme aldığı yazılarında yazarların yeni yayımlanan eserlerini desteklemeye çaba gösterir ve okurlarını bu eserleri okumaya davet eder. Atasü'nün bu alana yönelmesindeki başlıca etkenlerden biri onun yetişmekte olan genç yazarlara eleştirel ve tanıtıcı yazılarıyla olumlu yönde katkıda bulunmaktır. Eleştirilerinde büyük çoğunlukla olumlu, yapıcı eleştiride bulunması onun yapıcı yönünün bir işaretidir. Bizzat kendisi eleştirel inceleme alanındaki yazılarında yapıcı eleştiri peşinde olduğunu vurgular, ancak gördüğü olumsuzluklara değinmekten de kaçınmaz. Kendi sanat anlayışını da eleştirel yazılarında dile getirmeye çalışan Atasü öncelikle sanatçı açısından kendi alımlamasına göre incelemesini ortaya koymaktadır. Atasü'nün pek çok konu yanında özellikle kadınların yaşam koşulları ve sorunları hakkında kafa yorduğu, sayısız konuyu irdelediği söylenebilir. Feminist yönünü daima ön planda tuttuğunu Atasü incelediği eserlerde şu sözleriyle de gösterir:

“Ayla Kutlu hayatın yapısına, erkeğin egemen konumu, kadının acısı çelişkisinden bakmaz. Bu çelişkiyi hayatın yapısının içinde yerli yerine koyarak tanımlar. Feodal düzenin erkekleri olabildiğince sevecendirler bile.”¹²

Çağdaş toplumlarda bile kadınların ezildiğini anlatmaya çalışan Atasü'nün kendi eserlerinde olduğu gibi tanıtıcı yazılarında da konu çoğunlukla kadınlarla ilgilidir. İçinde yaşadıkları tüm olumsuzluklara rağmen kadınlara ümitlerini yitirmemelerini öğütleyerek yazılarını hemcinslerine moral vermek için kullanabilmektedir. Ayla Kutlu'nun eseri *Mekruh Kadınlar Mezarlığı* üzerine yazdığı yazısında gelecekle ilgili kadınları uyarmaktadır. Atasü'nün tanıttığı yazarların büyük çoğunluğu kadındır ve bunlardan biri de Dilek Doltaş'dır. Bir eleştirmen olan Doltaş'ın *Postmodernizm, Tartışmalar ve Uygulamalar* başlıklı eserini okurlarına tanıtan Atasü okunması için tavsiye eder. Tanıtıcı yazılarında mutlaka okunulması gerektiğini düşündüğü bu tür kitapları okurlarına tanıtmaya çalışır ve eserde okurun neler bulabileceğinden bir ön tat vermeye çabalar. Doltaş'ın bu eserini Atasü'nün tanıtmasıyla birlikte okur kendisini nelerin beklediğinden önceden haberdar olmaktadır:

“Bu satırların yazarı eczacı kökenlidir. Ve biz eczacılar bir şeyi iyi biliriz: İlaç ve zehir aynı şeydir. Aradaki tek fark sağaltan ve kahreden maddeye bilinçli yaklaşımdır. Özümsemmiş bilgi, sanatçı duyarlılığı ve aydın sorumluluğuyla bilenmiş, incelikli bir kalemin, Dilek Doltaş'ın bu duru metnini okuyun, az bulunur bir yazınsal tad alacak ve sömürüyü yadsayan sömürgeci ve ezik dünyanın yeni-duyarlılığı konusunda bilinçleneceksiniz.”¹³

Okuru nelerin beklediğini Atasü'nün burada vurgulaması okurda eseri okuma isteği uyandıracak özelliğindedir. Zaten tanıtıcı yazıların amacı da bu değil midir? Okuma sonunda okurunda ne gibi gelişmelerin olacağını da kendince önceden haber vermektedir. Atasü'nün bu tanıtıcı yazısıyla başarılı ve bir o kadar da yararlı bir görevi yerine getirdiği söylenebilir.

Atasü'nün önem verdiği çağdaş Türk edebiyatının önemli yazarlarından biri de Nedim Gürsel'dir. Gürsel'in eseri *Boğazkesen* ile ilgili yazısı Atasü'nün eleştirel alandaki çalışmalarına güzel bir örnektir. Gürsel'le ilgili yazdığı tanıtıcı inceleme yazısında görüldüğü gibi, Atasü feminist yönünü burada yine göstermektedir. İncelemesinde Fatih Sultan Mehmet'e 'erkeğe' diyerek Fatih'in cinsiyetini ön plana çıkarmaktadır. Bu da Atasü'nün daima cinsiyet açısından değerlendirmeler yaptığını göstermektedir ve

¹² Cumhuriyet Kitap, 25 Ocak 1996, S. 310, s.13.

¹³ age.

onun feminist yanını ortaya koyan bir belge niteliğindedir. Dikkati çeken diğer önemli bir konu da Atasü'nün tanıtıcı yazılarında ele aldığı eserin sadece kısa bir özetini vermekle yetinmeyip eserin tarihle olan bağlantısını vererek okurunu olayların arka planı konusunda aydınlatmaya çalışmasıdır:

“Boğazkesen Nedim Gürsel'in farklı kimliklerinin, romancıyla araştırmacının buluştuğu; tarihle söylencenin, gelenekle çağdaşın el ele tutuştuğu ilginç bir roman, bir portre: Osmanlı tarihinin övünç kaynağı hükümdarlarından kişiliği efsaneleşmiş Fatih Sultan Mehmet'in iç dünyasının portresi.”¹⁴

Gürsel'in bu eseriyle tarihin belirli bir kesitine ışık tuttuğunu düşünen Atasü yine de tarihle romanın üst üste tam örtüşmeyeceğinin de bilincindedir. Tarihi bir kahraman eserde yer alsa da, bu onun tarihteki kişiliğiyle birebir aynı olduğu anlamına gelmemektedir. Gürsel'in diğer bir eseri olan *Resimli Dünya* hakkında da Atasü olumlu değerlendirmeler yapar:

“Resimli Dünya, Rönesans resmine bir güzelleme midir, suyla mimarinin dantel gibi dokuduğu iki kentin şiiri mi? Derim ki, Resimli Dünya "insanların dünyası" kadar eskil ve bir o kadar güncel bir insansal sorunun, ana oğul düşüncesinin duyarlı bir çözümlemesidir.”¹⁵

Eleştirel içerikli yazılarında kendi özgün sanat anlayışını da okurlarıyla paylaşmaya, onları kendi düşündükleri hakkında bilgilendirmeye çalışan Atasü için bu yazılar çok elverişlidir. Sanatsal ve estetik içerikli düşüncelerini okuruna duyurmak için eleştirel incelemelerinden yararlanır. Ayrıca, kendisi de bir okur olarak hangi kitapları okuduğunu yine bu yazılar yardımıyla okurlarına aktarır. Atasü'nün bu tür tanıtıcı yazıları özellikle genç okurlar için vazgeçilmez birer kaynak niteliğindedir. Çağdaş Türk edebiyatının temsilcilerinden olan Ayla Kutlu'nun ve daha başka sanatçıların sanatlarını, kişiliklerini ve kişiliklerinin, yaşam öykülerinin sanatlarına katkılarını incelemelerinde değerlendirmeye çalışır. Kutlu'nun eseri hakkında okurunu yakından daha ayrıntılı olarak bilgilendirmek için eserin içerdiği incelikleri okuruna aktarma yoluna gitmesi Atasü'nün incelemesini ne kadar titiz yaptığına bir örnektir. Tanıttığı eserin Türk okuruna ve edebiyatına neler kazandıracığını Atasü okuruyla şu sözleriyle paylaşmak ister:

“Ayla Kutlu, sözlerden oyulmuş çeşit çeşit mücevherlerle göz alıcı bir tezgâh bezemek için oynamaz bu revnaklı deyişlerle. Onun -gerçekleştirdiği- amacı, duyarlı karşılıklarla ve ince dengelerle kurulmuş şözel bir dünya ve sanatsal bir süreklilik yaratmaktır.”¹⁶

Eseri okuduktan sonra okurun daha başka neler yapması gerektiğini de açıklayan Atasü, Ayla Kutlu'nun öykülerinin bir uçlarının açık metinler olduğunu bildirir ve onları tamamlamanın okurun düşlerine kaldığını özellikle vurgular.¹⁷ Atasü'nün eleştirel içerikli yazılarının diğer bir özelliği de tanıtıcı yazılarında sadece eser veya yazar tanıtmakla yetinmemesidir. Sanatçılara karşı yapılan haksız, dayanaksız saldırılara ilk karşı çıkanlardan biri de yine Atasü'dür. Yazarlara acımasızca saldırılmasına yazılarıyla karşı çıkar, eleştirilerin ve saldırıların karşılıksız kalmaması, sessizce geçiştirilmemesi için çaba gösterir. Çağdaş eleştirmenlerle de sürekli bir etkileşim içinde bulunan Atasü edebiyat dünyası ile daima iç içe bulunur, ancak tanıttığı kitapların yazarlarıyla tartışma içine girmez. Aynı konuda yazan başka eleştirmenlerle tartışma içine girdiği, yazarları savunduğu görülmektedir. Örneğin, Nazlı Eray'ın eseri *Ay Falcısı* hakkında Fethi Naci'nin yaptığı eleştirilere karşı çıkar:

“Kişisel bir kederin, kişisel yaratıcılık tarafından sağaltılmasının hikâyesidir, Nazlı Eray'ın yapıtı. Kadın yaşantısının başkalarıyla pek de tartışılmayan bunalımlarını, bu bunalımların yaratıcı bir kadının iç dünyasındaki yansılarını; ne herhangi bir erkek okurun, ne de -derin edebiyat kültürüne karşın- kadın karşıtı önyargılarını uluorta dile getirmekte sakınca görmeyen, görse bile kendisini frenleyemeyen Sayın Fethi Naci Bey'in, benim yukarda yorumladığım gibi kavrayıp anlamlandırabilmesini bekliyorum! (Kadınların sosyal yaşantısı üstüne bir yapıtı kavramakta herhalde daha başarılı olacaklardır. Umuyorum! Okur veya eleştirmen okur, bir yapıtı sevmek, beğenmek zorunda değildir, elbette; kusurları belirtmekte özgür, kuşkusuz. Ancak eline kalemi alıp, yapıtı üzerinde olumlu olumsuz yargılar bildirmeden önce, aslolan, vazgeçilmez bir koşul vardır: Anlamak! Kavramak! Ve bir parçacık hissetmek! Sanırım eleştirmenin kamuoyuyla diyaloga geçmeden önce, kendi vicdanında yanıtlanması gereken bir sorudur bu: Anladım mı?”¹⁸

¹⁴ Cumhuriyet Kitap, 28 Mart 1996, S. 319, s.12.

¹⁵ Varlık, Mayıs 2000, S. 1112, Kitap Eki S. 96, s.5.

¹⁶ Cumhuriyet Kitap, 25 Ocak 1996, S. 310, s.12.

¹⁷ Bk. Cumhuriyet Kitap, 25 Ocak 1996, S. 310, s.12.

¹⁸ Erendiz Atasü, **Benim Yazarlarım**, s.39-40.

Atasü burada Fethi Naci'nin Eray'ın eserini anlamadığını ve kadın yazarın eserine önyargıyla yaklaştığını savunur. Atasü'nün sanatçılar adına bu tür tartışmalara girmesini sanat adına yapılmış bir girişim olarak değerlendirmek gerekir.

4. Erendiz Atasü'nün Esere İlişkin Eleştirileri

Edebiyat eseri üstüne eleştirel üretimin dünya ölçeğinde geniş bir alana yayıldığı bilinmektedir. Bir yandan doğrudan doğruya romancıların kendileri, roman yazma eylemi, roman kurma tasarısı, romanın kuramsal sorunları üstüne düşüncelerini yayımlamaktadırlar, bir yandan da eleştirmenler yayımlanan bu eserler üzerine kendi biçimsel ve içerikle ilgili görüşlerini dile getirmektedirler. Üretilmiş roman metnine üreten olarak değil okur olarak yaklaşan ve inceleyen eleştirmenler çözümlemeleriyle, yorumlarıyla katkıda bulunmaya çalışırlar.

Eleştirmenler, kendi çözümleme yöntemlerini belirlemek ve buna bağlı olarak da romancının romanını tasarlayışı karşısında romana eleştirel bakışın sorunlarını bir bütün olarak belirlemek isterler. Edebiyat eserini incelemek, onun hakkında yorum ve eleştiri getirebilmek belirli bir donanım gerektiren bir etkinliktir. Eline kalemi alıp eleştiri, tanıtma yazısı yazacak olanlar kendi kişisel beğenilerinden, öznel yargılarından uzaklaşıp eseri çözümlemeye, inceleyip nesnelce değerlendirmeye uğraşmalıdırlar. Bireysel beğeni, ölçüt ve yargılarının içeriğini bilimsel bilgilerle temellendirmeye çalışmalılar. Türkiye'de toplumcu sanat gibi eleştiri de varlığını, saygınlığını, önemini, gerçekliğini artık kanıtlamaya başlamaktadır. Elbette bu aşamaya kolay gelinmemiştir. Birtakım güçlüklerle, sıkıntılarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Bunların göğüslenmesinde ve aşılmasında sanatçılara, eleştirmenlere büyük görevler düşmektedir.

Eleştiri alanına yazılarıyla katkıda bulunmaya çalışan sanatçı-eleştirmenlerden biridir Erendiz Atasü. Sanatçı olarak eleştiri alanında etkinlik gösteren ve okurlarını bilinçlendirmeye çalışan Atasü'nün esere yönelik eleştirel içerikli yazıları daima övgü dolu değildir. Onun bu tutumundan edebiyat alanındaki eleştirileriyle olumlu eleştiri olsun olumsuz eleştiri olsun yapıcı olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Nazlı Eray'ın *Ay Falcısı* başlıklı eseriyle ilgili yaptığı olumlu eleştiriler yanında diğer eleştirmenlerin yaptıkları olumsuz eleştirilere katıldığını da vurgular:

“Ay Falcısı'nın, elbette kusurları da vardır: Yitirilmiş fırsatlar, yapıtı yillanmış şarabın benzersiz lezzetine ulaşmaktan alıkoyan! .. Bu yetersizliklerden bir tanesini - romanın dede figürüyle yakaladığı tarihsel perspektif fırsatını, figürün işlevsel kullanılamaması yüzünden nasıl yitirdiğini; roman üzerine yazdığı ciddi, bilimsel eleştirisinde, Sayın Prof. Dr. Gürsel Ayaç, incelikte ama apaçık dile getirmiştir.”¹⁹

Atasü'de sanatçıya ve esere yönelik yıkıcı eleştiri yoktur, eleştiri olumsuz da olsa yapıcılığa yöneliktir. Erendiz Atasü sadece eserin daha iyi anlaşılması, yorumlanması için katkıda bulunmaya çalışan bir sanatçı-eleştirmendir. Sanatçı - eleştirmen olarak yaptığı eleştiriler eserin içindeki gizil anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Edebî anlamda değerli gördüğü eserleri okuyucularına salık vermekten başka bir amacı yoktur. Yaratıcı sanatçıların eserlerini ortaya koymada ne gibi güçlükler çektiklerini tabii ki en iyi yine bir sanatçı bilebilir. Sanatçı gözüyle eserleri okuyan ve incelemeye alan Atasü doğal olarak yazarları daha iyi anlayabilir ve okuru için yorumlayabilir. Eleştirel inceleme özelliği taşıyan yazılarında Atasü'nün yeni yayımlanan çağdaş eserler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yeni yayımlanan eserleri konu alan incelemeleriyle hem okura hem de yetişmekte olan yazarlara yol gösterici olma görevi üstlenmektedir. Bir eseri incelemeye almadan önce esas konu ile ilgili görüşlerini dile getirmenin gerekliliği üzerindeki görüşlerini Orhan Pamuk'un *Yeni Hayat* başlıklı eseri hakkında yazdıklarından anlayabiliriz:

“Yeni Hayat'ın ikinci yarısı bende yalnızca öfke doğurdu ve dirençli bir halkın çocuğu olduğum için sonuna dek dikkatle okumayı inatla sürdürdüğüm bu kitaptan giderek daha çok kopmamı engelleyemedi harcadığım dikkat! Bunları niye aktarıyorum? Bu yazıda herhangi bir nesnellığe ulaşabileceksen eğer, ilk basamağın Yeni Hayat, postmodern edebiyat ve edebiyat bilim üzerine öznel tepkilerimin içtenlikle dile getirilmesi olduğunu bildiğimden.”²⁰

Yeni Hayat'a karşı bakış açısını, incelemesini kaleme almadan Atasü Postmodernizm hakkındaki düşüncelerini dile getirerek okuruna o konu hakkında ön bilgi vermeyi uygun ve de gerekli görür. Postmodern edebiyat ögesi olarak ortaya atılan özelliklerin aslında daha önce de birçok yazar tarafından

¹⁹ Erendiz Atasü, *Benim Yazarlarım*, s. 43.

²⁰ Varlık, Şubat 1997, S 1073, s.42.

kullanıldığını vurgulayarak okuruna yorumlamada gerekli olan bilgiyi vermek ister. Atasü'nün vurgulamak istediği asıl konu birçok edebiyat bilimcisinin yeni keşfettikleri izlenimi verdikleri edebiyat kavramlarının başka isimler altında veya hiç adlandırılmadan daha önce de var olduğu ve kullanıldığıdır.

Atasü'nün eser inceleme yöntemi oldukça açık ve anlaşılırdır. Edebiyat eseri hakkında eleştirel inceleme yazısı yazmak için ona ön şartlarla yaklaşılmalıdır, ele alınan eser mutlaka belirli bir akımın içine oturtulmaya çalışılmamalıdır. Atasü'nün aşağıdaki sözlerinden de anlaşılacağı gibi, belirli bir akımın içine yerleştirilen esere ve yazarına dar çerçeveden bakılacağından bundan özellikle kaçınmak gerekir. Bir sanatçı-okur-eleştirmen olarak ele aldığı eserlerin kendisinde bıraktığı etki üzerinde duran ve özellikle henüz okur kitleleri arasında tanınmayan genç yazarları tanıtmak için yazdığı incelemeleriyle okurlarına öncülük etmektedir. Atasü'nün eski yazarlarla değil daha çok çağdaş yazarlarla ilgilendiği söylenebilir. Daha önce de adından söz edildiği gibi, buna örnek olarak çağdaş Türk edebiyatının bir temsilcisi olan Nedim Gürsel verilebilir. Gürsel üzerine yazdığı tanıtıcı yazılar Atasü'nün bu alandaki çabalarını kanıtlar niteliktedir. Onun hakkında yazdığı övgü dolu yazısında sanatçının eseri *Boğazkesen*'i okurlarının mutlaka okumasını ister. Atasü'nün bu türdeki yazılarına daha çok örnek verilebilir. Bu inceleme ve eleştiri yazıları Atasü'nün çağdaş sanatçıların eserlerine verdiği değer bir göstergesidir. Okunması gereken eserlerin niçin önemli ve değerli olduğunu kendi kişisel deneyimlerine ve ölçütlerine dayanarak açıklar. Atasü'nün aşağıdaki sözlerinden yapılabilecek çıkarıma göre, Gürsel'in eserinde Homeros'un *İlyada*'sından Nazım Hikmet'in *Kuvayi Milliye*'sinden söz etmesinin büyük bir önemi vardır:

*“İstanbul'un fethi bölümü, kanımca, Türk yazınındaki en etkileyici metinler arasında sayılmalı. Burada, Nedim Gürsel bu topraklar üzerinde yaşanmış bu önemli savaşı anlatırken, gene bu topraklarda vuruşmuş iki yaşamsal savaşa ve onları dile getiren, dünya ve Türk yazınının iki vazgeçilmez başyapıtına göndermeler yolluyor. Halkların yaşamlarının, ilişkilerinin ve kültürlerinin tüm çelişkileri ve çatışmaları kapsayıp aşan dirimselliğini duyumsatmak istercesine.”*²¹

Gürsel'in bu eserinde dönemin tarihi olaylarına ışık tutmaya çalıştığı görülmektedir. Ayrıca, tarihi olaylara ışık tutmanın verdiği önemi yanında eserin biçimsel güzellikleri de Atasü için büyük önem taşıyan özelliklerdendir. Atasü eserin önemini dile getirirken dilsel özelliklerine kadar okuruna şöyle aktarmaktadır:

*“Nedim Gürsel romanın dilsel dokusunu örerken, bir çelişkinin üstünden ustalıklarla geliyor: Anlatılan şiddetin kötücül, vurucu etkisini zedelemeyen son derece akıcı, kıvrak, duru ve 'güzel' bir dil kurmayı başarıyor. Bunu kuşkusuz sözcük seçiminde ve dizimindeki ustalığıyla gerçekleştiriyor.”*²²

Övücü sözleriyle yazarları geleceğe yönelik umutlandıran Atasü'nün eser incelemeleri edebiyatın geleceği açısından da oldukça verimli çalışmalar olarak değerlendirilmelidirler. Ortaya yeni eser koyan sanatçıların Atasü gibi kendilerini olumlu yönde geliştirmelerine katkısı olabilecek eleştirmenlere ihtiyaçları vardır. Eserin olumlu ve çekici yanları yanında olumsuz yanlarına da yazarın dikkatini çeken Atasü, yine de yapıcılığını korumayı elden bırakmaz. Onun bu tutumu edebiyata sadece olumlu etki yapma ve katkıda bulunma düşüncesinin bir ürünü olarak görülmelidir, yazarlarla çıkar ilişkisi olduğu anlamına gelmemelidir. Atasü eleştirileriyle yazarla eserlerini tekrar gözden geçirme, başka bir gözle ve bakış açısıyla değerlendirme olanağı sunmaktadır. Eserde beğenmediği yerleri yazarın tekrar gözden geçirmesi için aşağıda görüldüğü gibi, somut çözüm önerileri de sunmaktadır:

*“Boğazkesen bana kalırsa çok başarılı bir roman. Gene de zihnimde bir öneri beliriyor, okuru fazla zora koşmamak ve zengin tarihsel malzemeyi daha iyi değerlendirmek üzere. Acaba tarihsel malzemenin şiddetten uzak yanlarını da sergileyerek Fatih Haznedar'ın seçimini daha doğrulukla -ve / veya kendiliğinden ve dolaysız- belirten ve vurgulayan bir üçüncü düzlem -zamansal veya değil- kurguya katılsaydı, sonuç ne olurdu? Bilmem Nedim Gürsel bu öneriye ne der?”*²³

Diğer bir yazısında ise Atasü, Hasan Hüseyin Korkmazgil'in eşi Azime Korkmazgil'in ozanın yaşam öyküsünü kaleme aldığı eseri *Türküleri Yakanlar* üzerine dikkat çekmek ister. Azime Korkmazgil'in bir kadın olarak yaptığı fedakârlıkları yazısında dile getirir ve daima erkek sanatçının arkasında kalan kadının durumunu okuruna şu samimi ve içten sözlerle aktarır:

“Türküleri Yakanlar Azime Korkmazgil'in adanmışlığının doruk eylemi! Yüzyılın ikinci yarısında dilimizin yitirdiği en büyük ozanlardan birinin, Azime'nin ikinci kocası Hasan Hüseyin Korkmazgil'in

²¹ Cumhuriyet Kitap, 28 Mart 1996, S. 319, s.13.

²²age.

²³age.

yaşam öyküsü. Yazarının o alçakgönüllü, kadınların o kendilerini gölgeye çekme alışkanlığını ve/veya kararlılığını ileten ifadesiyle 'Yaşam Öyküsüne Bir Yaklaşım Denemesi'.²⁴

Ozan Hüseyin Korkmazgil halen Atasü için altmışlı yılların bir simgesi durumundadır ve onun için eşinin yazdığı bu eserin büyük bir önemi vardır. Korkmazgil hakkındaki bu yazıda Atasü'nün politik görüşü gözler önüne serilmektedir ve 1960'ların politik durumlarına olan bakış açısı kendisini göstermektedir. Sosyalizme olan sempatisini Atasü burada gizlemeyi düşünmez ve Korkmazgil'e sempatiyle baktığını şöyle dile getirir:

"Hasan Hüseyin'in özgürlük, sosyalizm, şiir ve aşk kavgasının arddüzleminde '60'ların Türkiye'si belirir. Çoğumuzun belleğinde görelî özgürlük dönemi olarak yer etmiş '60'lar...Türküleri Yakanlar değerli bir belgeseldir aynı zamanda ve 'özgürlük' yıllarının kaç adet 'sıkıyönetim' içerdiğini, nasıl da baskıyı, 'sol' düşmanlığını, din istismarını içkinleştirdiğini serer gözler önüne."²⁵

Politik düşüncelerini doğrudan açıklamaktan çekinmeyen Atasü'nün eleştirel içerikli yazılarından sosyalist düşünceye yakınlık duyduğu anlaşılmaktadır. Kendisini etkin politikanın dışında tutmaya özen gösteren Atasü kimseyle politik içerikli söz düellosuna girmediğinden, bu yönü yine de ön plana çıkmamaktadır. Toplumların aynası konumunda olan sanatçıların belirli politik düşüncelere angaje olmadan kendi görevlerini sürdürmeleri sanat adına daha yararlı olacaktır. Onların asıl sorumlulukları güzel sanat eserleri ortaya koymaktan ibaret olmalı, kimsenin hizmetine girmemelidirler.

Erendiz Atasü diğer eleştirel içerikli bir yazısında da Dilek Doltaş'ın *Postmodernizm, Tartışmalar ve Uygulamalar* başlıklı yapıtını değerlendirmektedir. Postmodernizmi henüz daha modernleşmeyi tamamlamamış bir ülkede sorgulanması gereken bir akım olarak görmektedir. Yazarın kitabının da bu ülkenin kültür yaşamına bir katkı olduğunu asla unutmuyor, modernleşmeyi henüz tamamlamamış bir ülke aydınının sorumluluğuyla postmodernizmi sorgulayabiliyordu.²⁶ Bu incelemesinde Atasü çağdaş edebiyatın bir parçası haline gelen postmodernizme karşı eleştiriler yöneltmektedir. Postmodernizmi 'kendini doğuran koşulların, yani Batı'nın eleştirisi' olarak gören Atasü bu akıma önemli eleştiriler getirmektedir.²⁷ Atasü'nün batıdan gelen her şeyi olduğu gibi kabullenme gibi bir anlayışı olmamasının bu yaklaşımda etkisi vardır. Önce Türk kültür değerlerine uyup uymadığı konusunda inceleme yapılması gerektiğini düşünenlerdendir Atasü. Postmodernizmi modernizmin eleştirisi olarak görmesi ve modernizme karşı geliştirilmiş bir anlayış olarak kabul etmesi öne çıkmaktadır. Aşağıdaki sözlerinden de anlaşılacağı gibi, her şeyi irdelemeden olduğu gibi kabul eden böyle bir anlayış Türkiye'nin ileriye gitmesinden çok daha baskıcı rejimlerle karşı karşıya kalmasına yol açabilir:

"Postmodernizm modernizmin, dolayısıyla 'akıl çağı'nın eleştirisidir. 'Akıl çağı'yla, 'boş inan' çağını eş zamanlı yaşayan toplumlarda, bu eleştiri aklın yadsınması olarak algılanabilir. Böyle bir yorumunun boş inanlar üstüne bağınaz siyasi iktidarlar kurmayı hedefleyen gruplara açık ya da örtük destek sağlayacağı ortadadır."²⁸

Atasü batı dünyasına yaptığı tüm eleştirilerine rağmen batının kendi kendini eleştirmeye başlamasına hayranlık duyacak kadar da bilinçlidir. Onun hayran olduğu ise "düşüncenin düşünceyi doğurmasıdır," çünkü ona göre insan ancak böyle demokratikleşebilir.²⁹ Atasü'nün kendine düşünce olarak yakın hissettiği bu gibi yazarlar dışında ilgisini çeken eserler üzerinde yazılar yazdığı da görülmektedir. Aynur İlyasoğlu'nun eseri *Örtülü Kimlik* ile ilgili yazdığı eleştirel içerikli yazı buna güzel bir örnektir. İlyasoğlu'nun yaptığı yanlışlara geniş yer ayırdığı gibi, ayrıca yanlışları düzeltme yoluna da gider.

"İlyasoğlu'nun saptamalarından yanlış sonuç çıkartmasına yol açan ise 'durdugunu' varsaydığı ama tanımadığı kültürel zemindir! İlyasoğlu Osmanlılığın sürmesini ister ama Osmanlılığı bilmez. Osmanlı'nın içindeki Türkçe konuşan unsurları tanıdığı söylenemez. ... Cumhuriyetin öncü kadrolarının bizatihi Osmanlı aydınları arasında çıktığını unutmuştur."³⁰

Atasü zaman zaman belirli kişileri hedef alarak yazdığı bu gibi yazılarda yine de sadece yıkmaya yönelik eleştiri getirmez, olumlu yanlar varsa onları da dile getirir. Doğrudan kişiye yönelik yorumlar ve

²⁴ Cumhuriyet Kitap, 13 Mart 1997, S. 369, s.8.

²⁵ age.

²⁶ Bk. Cumhuriyet Kitap, 20 Mayıs 1999, S. 483, s.15.

²⁷ age.

²⁸ age.

²⁹ age.

³⁰ Cumhuriyet Kitap, 19 Ekim 1995, S. 296, s.13.

sert eleştiriler yapması insanların yaptıklarını görmezden gelme anlamı taşımamaktadır. Ayrıca Atasü'nün övgü içerikli inceleme yazılarının sayısının olumsuz içerikli yazılardan daha fazla olduğunu da belirtmek gerekir. İlyasoğlu'nun eserinin içeriğine yönelik eleştirilerinin temelinde İlyasoğlu ile aralarındaki düşünce ve anlayış farklılığının yattığı söylenebilir. Atasü'nün bir itirazı da İlyasoğlu'nun kurgusal olayları kendi eserinde kaynak gibi göstermesinedir. Ona göre, kurgusal metinler bir kanıt olarak kullanılmamalı veya anlatılanların gerçek değil kurgu olduğu bildirilmelidir.³¹ Kendi hayranlık duyduğu sanatçıların eserleri yanında tüm diğer eserleri de Türk kültürünün bir parçası olarak gören Atasü, okurlarına diğer eserleri de okumayı önermekte bir sakınca görmez. Eleştirel içerikli tanıtıcı yazılarıyla çağdaşlarını da olumlu yönde etkilemeye çalışması onun bu alanda niçin etkinlik gösterdiğini açıklamaktadır. Atasü böylece bu çalışmalarıyla sanat dünyasına kendi sanatçılığının dışında başka yönlerden de katkıda bulunulabileceğini gözler önüne sermektedir.

5. Sanatçıya İlişkin Eleştiriler

Sanatçılar dünyada olup bitenleri, çağlarındaki kaynaşmaları, toplumlarındaki sosyal, ekonomik ve bireysel gelişmeleri, çöküşleri kendi süzgeçlerinden geçirerek yorumlayarak sanata dönüştürürler. Bu çabalarının başarı sağlaması, sanatçıların kendilerini besleyen kaynaklara kapalı kalmamalarına, oralardan devşirdikleri ürünleri değerlendirmelerine bağlıdır. Çünkü bir eser ortaya koymanın baş koşulu görülen ama algılanmayan hazineleri görmek ve göstermektir. Sanatçıların görevi algıladıklarını diğer insanlara yeni bir kimlikle sunmak, sanatı sevdirmek ve yaygınlaştırmak olmalıdır. Özellikle eleştirmenler, yazarlar, şairler bu işleve yönelik çalışma içerisinde bulunmalıdırlar. Sanatla, edebiyatla ilgilenene bilgi vermek, yaygınlık amacına yönelik çaba içerisinde olmak bir zorunluluktur. Sanatın, edebiyatın dar çevresinin dışındaki okurlara da bu lezzeti, beğeniye iletme görevi tüm sanatçılara düşmektedir. Sanatın, edebiyatın desteklenmediği, lüks görüldüğü Türkiye gibi bir ülkede yazmak daha büyük bir sorumluluktur. Atasü eleştirel incelemelerinde sadece yazarları değil eleştirmenleri de değerlendirmeye almaktadır. Thomas Mann'ın eseri *Büyük Dağ*'ın Gürsel Aytaç tarafından yapılan çevirisi üzerine yazdığı eleştirel yazısında Aytaç'ın çevirmen olarak kullandığı yöntemi eleştirir:

*“Thomas Mann üstünde pek çok araştırma hazırlamış olan Aytaç'ın Mann'ın biçimine, tümce yapısına sonuna dek sadık kalışı kuşkusuz, çevirmene ait, okurun saygı duymasını gerektiren, bilinçli bir seçimdir. Ancak bu seçimin sakıncalarını görmezden gelemeyiz. Almanca bilmeyen benim gibi pek çok okur Mann'ın anadilinde yarattığı güzelliğe vakıf olabilmeye ayrıcalığından yoksundur.”*³²

Atasü'nün bu getirdiği eleştiri doğrudan çeviri yöntemine ilişkindir ve yine yapıcı anlamdadır. Çevirmene yönelik saldırı veya yerle bir etme değildir. Atasü sanatçılar üzerine yoğunlaştığı eleştirilerinde onların eserlerini tanıtmaya, incelemeye yönelik çalıştığı gibi, onların çalışmalarının analizini de yapmaktadır.

Eleştirel incelemelerinde Atasü ayrıca yazarlar hakkında eleştirel inceleme yazarken onların yaşadığı, yaşam savaşımı verdiği ortamları çok iyi çizmektedir. Atasü, kendi düşüncesini arama aşamasındaki bir topluma düşünsel kaynaklarını anımsatma çabası içerisinde olan sanatçı bir eleştirmendir. Atasü'nün bu tutumu toplumun bilgi birikimlerini, eleştiri mantığını, anlatsal inceliğini vurgulama yönünden önemlidir. Bu önem, toplumun kendi üretimiyle kendini var etmesi açısından da değerlendirilmelidir. Bireyler çok genel olarak, geçmişte yaşanmış olaylara, sanat eserlerine ve sanatçılara toplumsal hafızanın kişisel izdüşümünden bakarlar. Bunda temel neden sanatın, birey ve toplumun sosyal geçmişini ören yapı taşlarının en önemlilerinden biri olmasıdır. Atasü'nün incelemelerinde söz konusu olan, en duyarlısından en fark etmeden tüketen kişiye dek herkeste mevcut olup adı konmadan kendi toplumsal geçmişinin bir yerlerinden yakalayan birtakım ipuçlarıdır.

Sevmediği kişiler hakkında yazı yazmaktan kaçınan Atasü'nün incelemeye değer bulduğu eserler hakkında yazı yazması onun diğer birçok sanatçı gibi eleyici davranmasının göstergesidir. Atasü'ye göre, toplumun tüm değerlerini gelecek kuşaklara aktaran sanatçının aracı olarak büyük sorumlulukları vardır. Sanatçıların görevi olup bitecek olanları önceden sezip toplumu kendilerini bekleyen tehlikelere karşı uyarmaktır. Atasü bunu Thomas Mann'ın sözleriyle okuruna şöyle anlatmaya çalışır:

“Aydın/yazar sorumluluğuyla ilgili, büyük Alman yazarı Thomas Mann'ın yeni öğrendiğim bir tümcesini yinelemek isterim. Ufukta yaklaşan boranı sanatçı duyarlıkların algılayabildiği, kitleninse henüz fark edemediği, fark edenlerince yıldığı bir dönemde, yani Nazizmin iktidara gelmesinden önce,

³¹ age. s.14.

³² Erendiz Atasü, *Benim Yazarlarım*, s.164.

*Thomas Mann bir karakterinin ağzından şöyle der: 'Yazarın görevi ufukta gördüğünü halka göstermek ve hayat-ölüm karşılığında hayatın soncul üstünlüğünü vurgulamaktır.'*³³

Atasü'nün sanatçıya verdiği önemi belgeleyen kanıtlar arasında onun yazdığı incelemelerin ayrı bir yeri vardır. Kutlu'nun dil özelliklerini ayrıntılı şekilde incelediği yazısı buna bir örnek olarak verilebilir. Aşağıda görüldüğü gibi, sanatçının ortaya koyduğu eserde hissettiklerini başka bir sanatçının dile getirmesi okur üzerinde etkili olabilecek türdendir. Yazılarına konu ettiği sanatçılar arasında özellikle kendi etkilendiği ve çok sevip saydığı yazarların olması sanatçı dayanışmasına da bir örnektir. Atasü'nün Kutlu'yu esas alan incelemesinde görüldüğü gibi bazen eserin yazarlarla ilişkisi çok boyutlu olabilmektedir. Genellikle romancı eleştirmenlerde görülen başka sanatçılardan yola çıkarak kendi sanat anlayışını dile getirme yaklaşımı Atasü'de de görülen bir özelliktir. Doğrudan kendinden söz etmese de kendi görüşlerini de araya serpiştirmesi dikkatli ve donanımlı okurun onun hakkında daha fazla bilgi edinmesini sağlayıcı niteliktedir. Virginia Woolf ile ilgili bir inceleme yazısında da kendi sanat anlayışı hakkında bilgi vererek okurun eseri ele almadan önce belirli bir donanıma kavuşmasını sağlamaktadır. Woolf'un sanat anlayışıyla kendi sanat anlayışı arasında teknik açıdan ilintiler bulunduğunu bizzat kendisi şöyle açıklamaya çalışır:

*“Virginia Woolf'un hem yasası hem yapısı beni büyülüyor. Onun romanlarının ilk bakışta dağınık gibi görünen kurgusu, aslında geleneksel / gerçekçi romanın katı yapısının izin verdiği kadar ötesinde, çok daha geniş bir bütünselliği kucaklar, Woolf, karşıtlıkların yumuşayarak birbirine kavuştuğu bir bütünselliğe tutkundur; galiba ben de biraz öyleyim.”*³⁴

Atasü'nün eleştirel görüşlerini inceleme yazılarında açıklamaya çalışması da yine okura ve yetişmekte olan sanatçıya yol göstermek amacıyla. Bu sırada kendi eleştirel incelemeleri aracılığıyla kendi sanatçılığının oluşmasıyla ilgili bilgiler vermesi de herkes için bir örnektir. Sanatçıların karşılaşabilecekleri ve kendisinin karşılaştığı problemleri dile getirmesi, bunlara çözüm yolları üretmesi, önermesi onun inceleme yazılarının ilgi çekici yanlarındandır.

Yazılarında genellikle kadınlarla ilgili sorunlara değinmekte olan Atasü feminist yönünü öne çıkararak kadın sorunlarına değinmeyi sürdürmektedir. Ancak kadınların kadın sorunlarını dile getirmesi sadece kadınlar bu sorunları dile getirebilir anlamına gelmemelidir. Edebiyat tarihine bakıldığında birçok erkek yazar kadınlara edebiyat dünyasında geniş yer vermiş ve onları ölümsüzleştirmiştir. Her ne kadar kadınların kendi hemcinslerini daha iyi yansıtabilecekleri düşünülse de erkekler de iyi eserler vererek kadın sorunlarına okurlarına aktarmışlardır. Erkek yazarların kadın sorunlarını dile getiremeyeceği görüşüne Atasü de karşı çıkarak erkeklerin en az kadınlar kadar bu sorunlara edebiyat düzlemine taşıyabileceği görüşünü savunmaktadır. Atasü okurlarına dünya edebiyatından bu görüşü destekleyici şu güzel örnekleri vermektedir:

*“Edebiyat bir incelikler işidir. O nedenle edebiyat üstüne soruların kestirme yanıtları bulunmaz. Tolstoy'un ANNA KARENİNA'sı, Flaubert'in MADAM BOVARY'si, Halit Ziya Uşaklıgil'in BİHTER'i, VEDİDE'si duruken erkek yazar kadını anlatamaz diyemez kimse. Erkeği de kadını da anlatabilmek için yazarın önyargılarından soyunabilmesi gerekir. Kimi yazar yaratma sürecinde bu arınmadan geçer: Tolstoy kişisel yaşamında bir ahlakçıdır ama Anna Karenina'yı yargılamaz.”*³⁵

Edebiyat dünyasında kadın yazarların kendilerine ait bir edebiyat oluşturmalarının gerekmediğini vurgulayan Atasü, yazarların da insan olarak belirli kimliklerin bileşkesinden oluştuklarını dile getirerek kadın yazarların ister istemez kendi sorunlarına değindiklerini ve kendisinin de bunu yaptığının bilincinde olduğunu aşağıdaki sözleriyle göstermektedir:

*“Cinsiyeti kadın olan her yazarın kendi edebiyatını yaratması gerekmeseydi de. Yazar, kimliği yalınkat bir insan değildir; onun varlığı bir kimlikler bileşkesidir ve yaratırken yöneldiği -bilinçli ya da bilinçaltı- kimlik seçimine okur olarak saygı duymamız gerekir, diye düşünüyorum. Adalet Ağaoğlu, Tomris Uyar kanımca aydın kimliklerini vurgulayarak yaratan yazarlardır. Öte yandan, kanımca Pınar Kür, Latife Tekin, İnci Aral, Ayla Kutlu kadın kimliklerini geri çekmeden yazarlar; beni de bu gruba dâhil edebilirsiniz.”*³⁶

³³ Cumhuriyet Kitap, 21 Aralık 1995, S. 305, s.6.

³⁴ Cumhuriyet Kitap, 21 Aralık 1995, S. 305, s.6.

³⁵ Entellektüel, Mart 2000, S. 12, s.51.

³⁶ Entellektüel, Mart 2000, S. 12, s.51.

Atasü burada kadın yazarların kendi kimliklerini gizlemeden, bastırmadan edebiyat alanında ürün verdiklerini belirtmektedir. Sanatçının kendi kimliğini terk etmesi zaten beklenmemelidir, çünkü toplum için öncü konumunda olan sanatçıların asıl kimliklerini korumaları bir gerekliliktir. Bir kadın olarak cinsiyetinin sorunlarını dile getirmesi, kadın bir yazar olması Atasü için anlamlıdır. Onun bu görüşünün oluşmasında kadınları sosyal hayatın denge unsuru olarak görmesinin büyük bir payı olduğu anlaşılmaktadır:

“Kadın yazar olmayı, ben, kadınların yaşadığı özgül dertlerin anlatılmasından öte bir şey olarak düşünüyorum. Demin tanımlamaya çalıştığım durumun içerisindeki bu çelişkiler birçok sıkıntı demek, saplantı demek, kompleks demek, baskılar, önyargılar ve altını çizerek söylemeliyim, suçluluk duyguları demek. Ayrıca güzel şeyler de var tabii; alçakgönüllülük gibi, cömertlik gibi, sevecenlik gibi, cinsellik gibi. Bütün bu karmaşık dokunun içerisinde kendimizi algılamak ve o şekilde anlatmak diye düşünüyorum kadın yazar olmayı. Bütün bu öğeler arasında bir denge durumu kadın olmak. Bu denge çok kolay bozulabiliyor yeni kadın için ve tekrar kuruyorsunuz dengenizi. Yaşam tekrar bozuyor, siz tekrar kuruyorsunuz. Şahsım için konuşacak olursam, yazarlık, bu dengelerin tekrar kurulmasının ve korunmasının bir yolu benim için.”³⁷

Atasü kadın sorunlarını edebiyat düzlemine taşıması yanında sanatçıyı esas alan yazılarıyla haksız eleştirilerle karşı karşıya kalan sanatçıları savunmaktadır. Sanatçıları hedef alarak yapılan tüm haksız eleştirilere daima şiddetle karşı çıkmaktadır. Sanatçıları her zaman ülkenin kültürel birikimlerini gelecek kuşaklara aktaran değerler olarak gören Atasü, sanatçıların yanlış yorumlamalar sonucu hak etmedikleri eleştirilere maruz kalması rahatsız etmektedir. Bunda etkili olan ise, gerçek sanatçıya genel anlamda toplum tarafından yeteri kadar değer verilmemesidir. Sanatçı için önemli olan çalışmalarının en azından bağlı bulunduğu sanat çevrelerinde onanmasıdır. Bu onanma en deneyimli ve yetkin yazarda bile bir güven tazelenmesini sağlayabilir.

Eğer bunun üzerine sanatçı bir de ödül alırsa, ödülün yüklediği sorumluluk öbür yapıtlarını aşacak bir çabanın içine sürükler sanatçıyı. Hiçbir parasal desteğin sağlayamayacağı bir kazanımdır bu. Bir anlamda ödülün sağladığı kıvanç onur konusu da olduğu için, ne liste başı olmakla ne de çok satmakla bir tutulabilir. Türkiye’de olduğu gibi, önemli olan sanatçılar öldükten sonra arkalarından ağıtlar yakmak değildir. Yapılması gereken, sanatçıya sağlığında hak ettiği değer ve saygının verilmesidir. Sanatçının ardında kalan yapıtlarının derinlemesine yeniden incelenmesi onlara olan vefa borcunu ödemeye yetmese de onları gelecek kuşaklara tanıtmak için yararlı olacaktır. Bu da ancak sanatçının eserinin nesnel bir tutumla değerlendirilmesiyle olanaklıdır.

6. Sonuç

Atasü’nün eleştiri ve inceleme yazıları sanatçı gözüyle sanatın bir değerlendirilmesi olarak algılanmalıdır. Atasü mümkün olduğu kadar nesnel bir tutumla çalışmaya özen gösterse de kendi alımlamasından kaynaklanan bir öznellik incelemelerinde mutlaka vardır. Ancak bu öznellik onun edebiyat eserini incelemesine engel oluşturmamaktadır. Kendi sanat anlayışını ölçü kabul ederek sanatçı gözüyle edebiyat eserlerini irdeleyen Atasü, karşıt görüşleri belirtme olanağı da bulmaktadır. Ayrıca, Atasü’nün kendi dünya görüşünü, eleştirdiği, irdelediği yapıtlar için tek ölçüt olarak kullanmaktan kaçındığı görülmektedir. Bir romanın anlatımının, dilinin önemli olduğunu, kurgudaki aksaklıkların gerçeklik duygusunu nasıl zedeleyeceğini somut örneklerle göstererek ortaya koymaktadır.

Türk edebiyatının tüm ürünlerinin kültürün zenginliğine bir katkı olduğunu bilecek kadar çağdaş ve deneyimli bir yazar olan Atasü, kendi dışındaki sanatçıların eserlerini tanıtarak hem sanatçının okur tarafından yakından tanınmasını sağlamayı amaç edinmekte, hem de o sanatçının okunmaya değer olduğunu göstermektedir. Yazdığı bu tür incelemelerle Atasü geçmiş birikimlerini aktardığı gibi, onları unutuluşun elinden kurtarmaktadır.

Okurlarına kitap okumaları sırasında hangi tutum içerisinde bulunmaları gerektiği konusunda da somut öneriler getiren Atasü öncelikle okurun aceleci olmamasını önerir. Okurun okuyacağı eseri seçmesi sırasında hangi ölçütleri esas alabileceğini bu yazılarında açıkça ortaya koymaktadır. Atasü’nün okura yönelik yazdığı inceleme yazıları edebiyatseverlerin gözden kaçırmaması gereken özelliktedirler. Edebiyatın modasına, genel geçer değerlendirmelere, kalıp yargılara Atasü’nün önem vermemesi onun incelemelerini daha da değerli kılmaktadır. Dergi sayfalarında tek tek okunan inceleme yazılarını *Benim Yazarlarım* başlıklı eserinde bir araya getirmesiyle bu bakış açısı daha da görünür biçime gelmiştir. Bu tür

³⁷ Varlık, Mart 1995, S. 1050, s..3.

incelemelere, kitaplara daima gereksinim olduğu açıktır. Ayrıca edebiyat içerikli eleştirel incelemeler belirli bir kültürel zeminde yapıldığı zaman elbette kültür dilini zenginleştirici bir görevi de yerine getirecektir.

KAYNAKÇA

- AYTAÇ, Gürsel, **Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler**, Gündoğan, Ankara 1990.
- AYTAÇ, Gürsel, **Edebiyat Yazıları-III**, Gündoğan Ankara 2000.
- ATASÜ, Erendiz, **Benim Yazarlarım**, Bilgi, Ankara 2000.
- Cumhuriyet Kitap, 19 Ekim 1995, S. 296.
- Cumhuriyet Kitap, 21 Aralık 1995, S. 305.
- Cumhuriyet Kitap, 25 Ocak 1996, S. 310.
- Cumhuriyet Kitap, 28 Mart 1996, S. 319.
- Cumhuriyet Kitap, 13 Mart 1997, S. 369.
- Cumhuriyet Kitap, 20 Mayıs 1999, S. 483.
- Entellektüel, Mart 2000, S. 12.
- Varlık, Mart 1995, S. 1050.
- Varlık, Şubat 1997, S. 1073.
- Varlık, Mayıs 2000, S. 1112.